

فصلنامه روستا و توسعه، سال ۱۰، شماره ۱، بهار ۱۳۸۶

بررسی عوامل تأثیرگذار بر موفقیت تسهیلمان زن در ایجاد گروه‌های مستقل زنان
روستایی: مطالعه موردی آذربایجان شرقی

چکیده

در نظام ترویج مبتنی بر پارادایم مشارکتی توسعه یکی از روش‌های مورد تأکید برای ارتقای مشارکت زنان در جامعه روستایی به عنوان نیمی از پیکره آن، ایجاد گروه‌های مستقل زنان برای انجام فعالیت‌های تیمی است. در این راستا، یکی از شیوه‌های مورد استفاده، به‌کارگیری زنان پیشروی محلی تحت عنوان «تسهیلگران» جهت ظرفیت‌سازی و ایجاد حرکت در جامعه است. در این مقاله برخی عوامل فردی و محیطی مؤثر بر موفقیت تسهیلگران در آذربایجان شرقی بر اساس نتایج پژوهش میدانی در روستاهایی از ۶ شهرستان با استفاده از مصاحبه رو در رو با تسهیلگران و تکمیل پرسشنامه مورد بررسی و تحلیل قرار می‌گیرد. روایی پرسشنامه را تعدادی از اساتید و متخصصان این حوزه تأیید کردند. پایایی مقیاس اصلی با استفاده از آماره آلفای کرونباخ برابر با ۰/۸۸ بود که حاکی از اعتبار مناسب ابزار تحقیق است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که از میان عوامل مورد بررسی در سطح خطای نوع اول، بین موفقیت تسهیلگران در ایجاد و تداوم فعالیت گروه‌های مستقل زنان با میزان پذیرش تسهیلگر از سوی زنان، زمینه‌های تماس وی با کارشناسان ترویج، و آشنایی وی با مفهوم «سازمان‌های غیردولتی» ارتباط وجود دارد. نتایج حاصل هیچ ارتباط معنی‌داری را بین متغیرهای استفاده از وسایل ارتباط جمعی و متغیر وابسته مورد نظر در این سطح از خطای نوع اول نشان نمی‌دهد.

کلید واژه‌ها: زنان روستایی/ زنان/ مشارکت روستایی/ تسهیلگران/ آذربایجان شرقی/ ارتباط روستایی.

***

مقدمه

تأکید بر استفاده از دانش بومی و توانمندی‌های مردم محلی در رهیافت‌های نوین توسعه موجب شده است که مشارکت روستاییان در قالب ایجاد و توسعه نهادهای مردمی به صورت خودجوش و خوداتکا برای تعریف نیازهای اولویت‌دار و حل مسایل مربوط به

---

* به ترتیب کارشناس ارشد جامعه‌شناسی روستایی مؤسسه تحقیقات اجتماعی دانشگاه تبریز، عضو هیئت‌علمی دانشکده جغرافیای دانشگاه تهران، استادیار دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تبریز، دانشیار دانشکده کشاورزی دانشگاه تبریز.

زندگی در فرآیند توسعه روستایی مورد توجه قرار گیرد. همچنین افزایش مشارکت فعال زنان موجب می‌شود که اجتماعات محلی از خلاقیت‌ها و دانش بومی آنان برای تسری فرآیند توسعه در ابعاد مختلف در روستا استفاده نمایند. با این همه، در اغلب جوامع روستایی موانع و محدودیت‌هایی وجود دارد که مانع از مشارکت مناسب زنان در فرآیند توسعه مشارکتی می‌شود. اهم این موانع عبارت‌اند از: نحوه نگرش سازمان‌ها به مشارکت زنان، ماهیت پروژه‌ها (Maloff, 2000)، آداب و رسوم و سنت‌های حاکم بر زندگی اجتماعی، پایین بودن سواد، عدم دسترسی مناسب به کانال‌های دستیابی به اطلاعات (مهراریکا و دیگران، ۱۳۸۲)، تفکیک کار جنسیتی، و نداشتن قدرت اقتصادی. برای رفع این موانع تدابیر خاصی باید اندیشید.

یکی از روش‌های ایجاد و افزایش مشارکت زنان، هدایت آنان به سمت ایجاد گروه‌ها و تیم‌های مستقل است تا بتوانند در این قالب از مزایای شکل‌ها و قدرت جمعی حاصل از آن برای بهبود وضعیت خود استفاده نمایند. این امر مستلزم ایجاد ارتباط و ارائه آموزش‌های ترویجی در این زمینه و متناسب با شرایط زنان در هر منطقه است. «خدمات ترویج را باید با شرایط خاص هر منطقه مطابقت داد. هیچ الگوی حاضر و آماده‌ای که برای همه زنان مناسب باشد در هیچ کجای دنیا وجود ندارد» (سوانسون، ۱۳۸۲: ۲۱۸). از سوی دیگر، وضعیت فرهنگی جامعه روستایی به گونه‌ای است که در آن زنان تنها می‌توانند با زنان به راحتی ارتباط برقرار کنند، ولی تعداد پرسنل رسمی موجود در بخش ترویج و توسعه روستایی پاسخگوی نیاز آنان نیست. از این رو، استفاده از مروجان زن محلی برای برقراری ارتباط مناسب با زنان روستایی به عنوان یکی از بهترین راهکارهای موجود مورد استفاده قرار می‌گیرد.

مروجان محلی به عنوان افراد پیشرو آمادگی دریافت، تحلیل، پذیرش و انتقال پیام‌های جدید ترویجی را دارند. به این ترتیب، آنها می‌توانند در ایجاد شکل‌ها و نهادهای مستقل و خوداتکای زنان نقش سازنده‌ای را بر عهده گیرند.

زنان روستایی پیشرو با داشتن وجوه اشتراک، روابط متقابل و فعالیت‌های مشترک با سایر زنان روستایی زنجیره‌ای از روابط اجتماعی و کانال‌های ارتباطی قوی را ایجاد می‌کنند که می‌توان از آن برای تقویت اعتماد به نفس، خودباوری و خوداتکایی آنها استفاده کرد و با تغییر در نگرش‌های کلیشه‌ای حاکم درخصوص نقش زنان و ایجاد ارزش‌ها و هنجارهای نو در جامعه روستایی از آن برای حضور فعال زنان در تصمیم‌گیری‌های محلی در جهت تسری فرآیند توسعه سود برد. در چنین فرآیندی، ایجاد ارتباط و سازماندهی مشارکت مردمی در گروه‌های زنان اولویت اصلی کار مروجان محلی محسوب می‌شود. آنها در حقیقت نقش تسهیلگری و برنامه‌ریزی را برای تسریع در روند توسعه روستایی بر عهده دارند.

از این رو، برای بهبود روند ایجاد تشکل‌های مردمی با بنیانی درست و برنامه‌ای اصولی، شناسایی عوامل مختلف موثر بر کارکرد تسهیلگران اهمیت دارد و به موفقیت در برنامه‌ریزی صحیح در این زمینه کمک می‌کند.

اهداف و فرضیه‌های پژوهش

هدف کلی این تحقیق، بررسی عوامل مؤثر بر موفقیت تسهیلات زن در ایجاد و تداوم فعالیت گروه‌های مستقل زنان روستایی است. این مقاله با هدف شناخت تأثیر نحوه انتخاب تسهیلات زن، استفاده از وسایل ارتباط جمعی، ارتباط با کارشناسان ترویجی و میزان آشنایی تسهیلات با سازمان‌های غیردولتی بر موفقیت آنها، فرضیه‌های زیر را بررسی می‌کند:

- ۱- بین نحوه انتخاب تسهیلات زن روستایی و موفقیت آنان رابطه وجود دارد.
- ۲- میزان استفاده از وسایل ارتباط جمعی و تبادل اطلاعات با موفقیت تسهیلات زن رابطه دارد.
- ۳- میزان ارتباط تسهیلات با کارشناسان ترویجی بر موفقیت آنها تأثیر می‌گذارد.
- ۴- آشنایی تسهیلات با سازمان‌های غیردولتی و تمایل به انجام فعالیت‌های مشابه با موفقیت آنان رابطه دارد.

تعریف مفاهیم پژوهش

زنان تسهیلات روستایی: زنان روستایی پیشرو که با ایجاد تعامل قوی با سایر زنان، پل ارتباطی میان دانش بومی و پیام‌های ترویجی بین کارشناسان ترویج و زنان روستایی به شمار می‌روند و نقش اصلی آنها ظرفیت‌سازی برای زنان به منظور ایجاد حرکت‌های گروهی مستقل و خوداتکا است.

تسهیلات موفق: کسی که توانسته است با فعالیت مستمر خود زنان روستایی را جهت انجام فعالیت‌های تیمی به حرکت درآورد و آنان را برای انجام کارهای مشارکتی در قالب گروه‌های مستقل سازماندهی نماید.

گروه‌های مستقل زنان روستایی: تیم‌هایی از زنان که در انجام مجموعه‌ای از فعالیت‌ها با اتکا به توانمندی و دانش بومی خود برای بهبود وضعیت و رفع مشکلات و نیازهای روستا اقدام می‌کنند.

سازمان غیردولتی: متشکل از گروهی داوطلب است که با تشکیلات و سازماندهی مشخص بدون وابستگی به دولت و جناح‌های سیاسی در جهت اهداف اجتماعی، فرهنگی و حرفه‌ای به صورت غیرانتفاعی فعالیت می‌کند.

مروج: یک ترویج‌دهنده دانش و فناوری است که در قالب یک ارتباط عمومی و یک سویه با روستاییان کار می‌کند؛ بیشتر فعالیت او را انتقال اطلاعات از مراکز علمی به سطح محلی تشکیل می‌دهد.

پیشینه تحقیق

در بررسی آثار و تحقیقات داخلی و خارجی پیرامون موضوع پژوهش، نتایج یکی از نخستین تحقیقات داخلی در خصوص فعالیت‌های مروجین در ایران که توسط حجازی (۱۳۶۶) با هدف بهبود وضعیت آنها انجام شده است نشان می‌دهد که سه دسته عوامل شامل نیازهای جسمانی، روانی و اجتماعی در جذب افراد به حرفه ترویج مؤثرند؛ میزان پذیرش روستاییان یکی از عوامل مؤثر اجتماعی در این زمینه به شمار می‌رود.

ایروانی (۱۳۷۲) طبق نتایج پژوهش خود تحت عنوان «توانایی زنان روستایی برای به کارگیری منابع توسعه براساس معیارهای یونیسف» اعتقاد دارد که پنج معیار رفاه، دسترسی به منابع، آگاهی، مشارکت و کنترل به صورت یک سیستم بر توانمندسازی زنان تأثیر می‌گذارند.

یافته‌های پژوهش «ارزشیابی مروجین روستایی» که توسط روشنایی (۱۳۷۴) انجام یافته است حاکی از آن است که طبق نظر بهره‌برداران و مروجان، مروج باید توسط مردم انتخاب شود. همچنین از میان روش‌های آموزشی - ترویجی، برگزاری کلاس‌های آموزشی بیشترین میانگین امتیاز را دارد. تحصیلات بالای مروج نیز نسبت به ریش سفید بودن امتیاز بیشتری را به خود اختصاص می‌دهد.

نتایج تحقیق نخودچی و نیکجو (۱۳۷۵) در زمینه «بررسی عوامل مؤثر بر میزان کارایی و موفقیت مروجین دام روستایی در آذربایجان شرقی» بر این نکته دلالت دارد که هرچه

بر تعداد دوره‌های آموزش علمی و فنی مروجین افزوده شود احتمال کاربرد یافته‌ها توسط آنها بیشتر می‌شود، و نیز پدیده همانندسازی در آموزش‌های ترویجی نقش مؤثری در کاربرد عملی یافته‌های علمی و کاربردی دارد. او همچنین بیان می‌کند که ارتباط سازمان‌یافته مروجین و دستگاه‌های ذیربط کیفیت کار مروجین را افزایش می‌دهد.

حیاتی و کرمی (۱۳۷۵) در پژوهشی با عنوان «سازه‌های موثر بر فعالیت و مطلوبیت کار مروجین در استان فارس» نشان داده‌اند که برگزاری دوره‌های آموزشی برای ارتقای سطح علمی مروجین با میزان فعالیت و مطلوبیت آنان رابطه مثبتی دارد، و فعالیت و مطلوبیت مروج رابطه متقابل دارند.

جوادیان (۱۳۷۷) در «بررسی نقش رهبران محلی در پیشبرد برنامه‌های ترویجی و توسعه روستایی» به رابطه تماس بیشتر مروج با نهادهای فعال در روستا و موفقیت او در ترویج و توسعه روستایی تأکید کرده است.

یافته‌های پژوهش قلی‌نیا (۱۳۸۱) در مورد «زمینه‌یابی سازمان‌های غیردولتی محلی توسط زنان روستایی در استان‌های مرکزی و مازندران» نشان می‌دهد که هر چه جوامع از حالت سنتی بیشتر فاصله می‌گیرند از تک نهادی بودن به سمت چند نهادگرایی پیش می‌روند، و آشنایی زنان روستایی پیشرو با موضوع و کمک آنها در این زمینه بسیار مؤثر است.

بنکدار (۱۳۸۲) به این مسئله اشاره می‌کند که تأهل، تعداد اعضای خانواده، شغل اصلی مروج و میزان استفاده از نشریات، رابطه‌ای با عملکرد او ندارد، در حالی که بر وجود رابطه مثبت بین آموزش‌های ترویجی، نسبت آشنایی و مقبولیت بین زنان روستایی با موفقیت در فعالیت‌های مروجین تأکید می‌کند.

ارتباط بین موفقیت مروجین دوسویه با انتخاب شدن آنها توسط مردم، برگزاری آموزش‌های مناسب برای مروجین و محور قرار دادن موضوع سازمان‌ها و نهادهای غیردولتی در آموزش‌های ارائه شده در نتایج تحقیق کمالی (۱۳۸۲) تحت عنوان «الگوسازی تسهیل ارتباط دوسویه مروجین زن در دهستان میانکوه اردل» مورد تأکید قرار گرفته است.

تحقیقات دیگری نیز در خصوص فعالیت و عملکرد مروجین ورهبران محلی توسط جوادیان، حیاتی، میرزایی، پاک نظر، شعبانعلی فمی و... انجام شده که ذکر همه آنها در اینجا نه مقدور و نه لازم است. بررسی تجارب جهانی در این زمینه نشان می‌دهد که به منظور موفقیت در برنامه‌های کشاورزی و توسعه پایدار باید راه‌های مشارکت زنان بررسی شود و توانمندسازی آنان برای شرکت در فرآیند توسعه از مرحله تصمیم‌سازی آغاز گردد (Botchway, 2001; Gobayan and Hakobion, 1998). ایجاد سازمان‌های تعاونی و غیردولتی با مدیریت محلی که زنان نیز در آن مشارکت گسترده و فعال داشته باشند از جمله پیشنهادهایی است که مورد تأکید فائو نیز قرار دارد (فائو، ۱۳۷۷). نتایج تحقیقات نشان می‌دهد که زارعین زن در صورتی که تحت نظارت مروجین زن باشند دسترسی بیشتری به خدمات ترویجی دارند (Lahai, Goldey, and Jones, 1999) و مروج باید با جلب اعتماد مردم علایق آنها را به سمت فعالیت‌های سازنده سوق دهد و در این راه باید علاوه بر انتقال اطلاعات به آنها مهارت گوش کردن به حرف آنها را نیز داشته باشد (Wernner, 2000).

مبانی نظری پژوهش

ترویج را برخی به عنوان نظام، بعضی به عنوان مکتب و گروهی به عنوان راهبردی برای رسیدن به توسعه به ویژه توسعه روستایی مطرح کرده‌اند. در نظریه موسوم به نظریه چندگانه، این امر که ضرورت و ویژگی‌های پیشرفت باید توسط خود کشاورزان تعیین شود پذیرفته می‌شود، به کارگیری نظام دانش محلی و دستیابی به عدالت اجتماعی در فرآیند ترویج مهم تلقی می‌گردد و مشارکت مردم فرآیندی پایان‌ناپذیر و ضروری به شمار می‌رود (کریمی و کلانتری، ۱۳۷۶: ۸).

«در تاریخچه علم ترویج به انواع نظام‌هایی برخورد می‌کنیم که به آنها مدل یا سیستم اطلاق می‌شود مانند: سیستم استعماری نظام ترویج، سیستم لند - گرانت - کالج، سیستم کلاسیک و نوع دیگری که از آن به عنوان مدل دو طرفه افکار یاد می‌شود...هدف اصلی

این مدل برآورد نیازهای انسانی است. ساختار اداری مدل دوطرفه انعطاف پذیری بالایی دارد و رابطه بین مروج و روستایی دوستانه است. زارعان فقیر و خرده مالکان از مهم ترین ارباب رجوع های مدل دوطرفه هستند.» (پاپلی یزدی، ۱۳۸۵:۱۲۹)

بنابراین، منابع اصلی در نظام ترویج، نیروی انسانی آن است. «بسیج مردم سازماندهی آنان، کمک به آنها در زمینه تعیین اولویت ها و تنظیم برنامه کاری، ایجاد دسترسی به تسهیلات و منابع و کمک به آنها در اجرای برنامه هایشان در این نظام اهمیت زیادی پیدا می کند» (همان، ۱۳۲).

برقراری ارتباط دوسویه با روستاییان راه عملی ساختن این فرآیند است. در این راستا، برقراری ارتباط با رهبران محلی مورد توجه نظام ترویج قرار دارد. در کلیه جوامع، افرادی وجود دارند که مردم به عقاید آنان بیشتر توجه می کنند، اظهار نظر آنها در انجام کارها ضروری است، و نقش عمده ای در تصمیم گیری ها برعهده دارند. آنها افرادی صاحب نفوذ و دارای اقتدار هستند که در حقیقت نماینده فکری مردم و به عبارت دیگر رهبر محلی آنان هستند (نخودچی و نیکجو، ۱۳۷۵:۶۲).

اگرچه رهبران محلی اغلب توسط مردم انتخاب می گردند، شاخص می شوند، مورد تایید قرار می گیرند و سپس به عنوان رهبر فنی یا اجتماعی با پیروان ارتباط برقرار می کنند اما کسانی هم وجود دارند که شخصاً برای ایفای نقش رهبری داوطلب می شوند. آنها زودتر از بقیه به استقبال برنامه های آموزشی و ترویجی می روند و مفاهیم آن را سریع تر درک می کنند و بنابراین، در گسترش ایده های نو نقش مؤثری در جامعه خود ایفا می کنند (سوانسون و همکاران، ۱۳۸۱:۳۱۲). از این رو، آنها می توانند نقش مروج را به خوبی پذیرا شوند.

آدامز در انتخاب و به کارگیری مروجان سه نکته را مد نظر قرار می دهد: جایگاه تشکیلاتی، قابلیت های آموزشی و کیفیت های شخصی. او معتقد است که توانایی برقراری ارتباط با کشاورزان، توانایی همراهی با مردم و تمایل به انجام کار، ابتکار و احساس مردمی از قابلیت های ضروری برای ترویج است (آدامز، ۱۳۷۸:۸).

باید همواره به این نکته توجه کرد که نشر نوآوری به شیوه‌های مختلف آموزشی، برگزاری جلسات مشکل‌یابی و مشکل‌گشایی، اقدام برپایه فرهنگ محلی، و انتخاب رهبر محلی توسط مردم از جمله عوامل تأثیر گذار در موفقیت مروجین محلی به شمار می‌رود. «آزادی مردم در انتخاب رهبرانشان اصل مهمی در توسعه و تحرک اجتماعی است. مردم از بین خود کسی را برمی‌گزینند که نیازهایشان را تبیین کند.» (همان، ۲۵-۴۸)

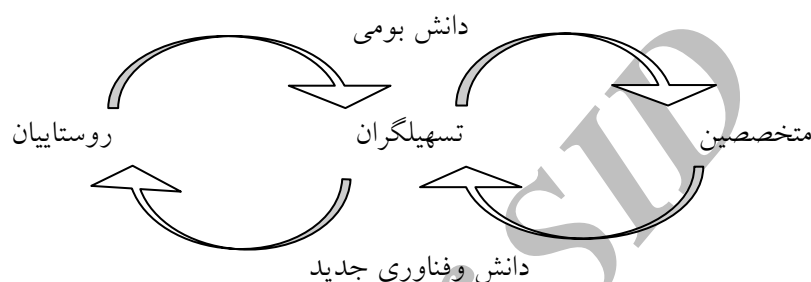
در ایران، استفاده از نیروهای محلی به صورت رسمی و سازماندهی شده پس از اجرای طرح بهورزان در امور بهداشت و درمان، به ترویج کشاورزی بسط داده شد (نخودچی و نیکجو، ۱۳۷۵: ۶۴). مسئله به‌کارگیری نیروهای محلی باتوجه به اهداف و برنامه‌های هریک از دو وزارت جهاد سازندگی و کشاورزی سابق مورد توجه قرار گرفت و افراد محلی تحت عناوین مختلفی نظیر مروجین کشاورزی، مددکاران ترویجی، نیروهای معین و مروجین محلی مورد استفاده قرار گرفتند.

تجربه موفقیت آمیز ترویج در امر تربیت و به‌کارگیری نیروهای بومی و رهبران محلی روستایی در وزارت جهاد کشاورزی باعث شد که با توجه به گستردگی، اهمیت و تعدد نقش زنان در زندگی روستایی، انتخاب و تربیت مروجین زن برای ایجاد مهارت و توانمندسازی آنان در فرآیند توسعه مشارکتی پیشنهاد و اجرا شود. در این طرح مروج زن از بین افراد بومی انتخاب می‌گردد تا در برگزاری فعالیت‌های آموزشی و ترویجی، انتقال تجربیات و ساماندهی برنامه‌های ویژه زنان همکاری کند.

زنان تسهیلگر روستایی

برای افزایش توانمندی زنان مروج بر مبنای استفاده از تجربیات طرح «الگوسازی تسهیل ارتباط دوسویه مروجین روستایی» در انتخاب مروجین زن روستایی، بازنگری انجام شد (کمالی، ۱۳۸۰: چکیده) و استفاده از واژه تسهیلگر در امر ترویج و توسعه برای زنان روستایی رونق گرفت. به این ترتیب، اولاً انتخاب مروج توسط خود زنان روستایی انجام می‌شود و ثانیاً برای ایجاد ارتباط و مشارکت بین متخصصین و زنان روستایی از طریق مروجین تأکید می‌گردد. در حقیقت، در این شیوه مروجین پل ارتباطی بین زنان

روستایی و متخصصین می‌شوند و نقش تسهیلگر را در ایجاد ارتباط و برنامه‌ریزی برای تسریع در روند توسعه روستایی با شیوه‌های نوین ایفا می‌کنند.

توجه به مفاهیم اصلی مطرح شده، صرف‌نظر از طرح‌ها و شیوه‌های انتخاب و کار با تسهیلگران بیانگر آن است که به طور کلی تسهیلگران، در فرآیند توسعه نقش برانگیختن فکر و انگیزش مردم را دارند؛ آنها را گرد هم می‌آورند تا توسعه مشارکتی اتفاق بیافتد. آنها در توسعه محلی نقش کمک به تشخیص نیازها و تعیین اولویت‌ها توسط روستاییان را با توجه به دانش بومی ایفا می‌کنند. «تکیه بر آگاهی‌های بومی باعث می‌شود، اجتماعات خودسازمان‌یافته شوند و نسبت به اهداف، برنامه‌ها و اجرای فعالیت‌های توسعه تصمیم بگیرند و مشارکت آگاهانه و فعال واقعاً اتفاق بیافتد» (حاجیلو، ۱۳۸۴: ۷۵). عربیون عقیده دارد که «استقرار تسهیلگران در روستاهای پیشگام زمینه مساعد نهادینه شدن خوداتکایی و نوآوری در توسعه همه جانبه محلی را فراهم می‌کند.» (عربیون، ۱۳۸۵: ۹۲)

توجه به این نکته لازم است که ارتباط انجام فرآیند انتقال پیام را امکان پذیر می‌سازد و مجاری ارتباطی امکان انتقال اطلاعات را فراهم می‌کنند. مجاری ارتباطی که اغلب به وسیله روستاییان مورد استفاده قرار می‌گیرند به قرار زیر تفکیک می‌شوند: وسایل ارتباط جمعی مانند رادیو و تلویزیون، روزنامه و نشریات، تماس‌های فردی با مروجان و کارشناسان، و تماس‌های شخصی با سایر افراد. نوآوران و پذیرندگان اولیه بیشتر بر

مجاری ارتباطی بیرون نظام اجتماعی و پذیرندگان ثانویه بیشتر به منابع درون نظام اجتماعی خود متکی هستند (آدامز، ۱۳۷۸: ۸۲).

این نکته بسیار مهم است که مروج اهداف گسترده ترویج و سهمی را که بر عهده اوست درک کند. برقراری تماس و آموزش‌های ترویجی از طریق کارشناسان برای آشنا کردن مروجین با موضوعات جدید و نشر نوآوری‌ها از جمله عوامل مؤثر در عملکرد مروجان است.

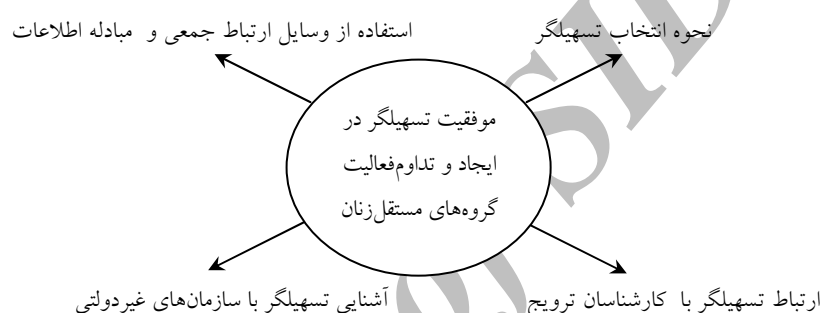
رفیع‌پور معتقد است که در یک روستا عوامل یا نظام اجتماعی در مقایسه با عوامل و نظام فردی، تأثیر بسیار قوی‌تری بر رفتار دارد و اگر یک نوع ارزش‌گذاری و ارزش‌یابی درخصوص یک عقیده در یک روستا به هنجار تبدیل شود، توسط روستاییان پذیرفته می‌شود، درونی می‌گردد و آنها خود را با آن وفق می‌دهند (رفیع‌پور، ۱۳۷۲: ۲۲).

بنابراین، فعال‌سازی گروه‌های زنان به عنوان یک نظام اجتماعی در ایجاد تغییرات اجتماعی و فرهنگی در روستا نقش مهمی ایفا می‌نماید (حاجیلو، ۱۳۸۴: ۷۹). حضور در این گروه‌ها ابتدا باعث کم رنگ شدن نگرش‌های منفی و باورهای کلیشه‌ای حاکم بر فرهنگ روستا می‌شود و در گام‌های بعدی با افزایش خوداتکایی و اعتماد به نفس زنان، به آنها فرصت مناسبی برای شرکت در ساختارهای مهم‌تر زندگی اجتماعی و اقتصادی در روستا می‌دهد.

«لویین با انتخاب کلمه فیلد (پهنه، میدان) رفتار انسانی را تابع ویژگی‌های شخصی و خصوصیات محیطی می‌داند و معتقد است رفتار هر شخص تابع شرایط زمانی و مکانی است که در آن زندگی می‌کند» (رفیع‌پور، ۱۳۷۲: ۲۲). موفقیت تسهیلگران نیز به عنوان نوعی رفتار، تابع شرایط است و عوامل مؤثر بر آن را می‌توان در قالب عوامل شخصی و محیطی بررسی کرد (حاجیلو، ۱۳۸۴: ۸۶).

سازماندهی تسهیلگران با توجه به عوامل مؤثر در کار آنان از ضرورت‌های برنامه‌ریزی در فرآیند توسعه مشارکتی به شمار می‌رود. از آنجا که عوامل مؤثر نه تعدادشان مشخص است و نه قدرت تأثیرشان، و حتی با فرض مشخص بودن امکان

بررسی همه آنها در یک زمان با فنون استاندارد روش تحقیق وجود ندارد، در این مقاله با استناد به نتایج تحقیقات انجام گرفته و نظریات مطرح شده فوق در خصوص فعالیت مروجین، چند عامل در قالب متغیرهای مستقل، براساس مدل پژوهشی زیر مورد بررسی قرار می‌گیرد.

شکل ۱- مدل تحقیق

روش شناسی

این تحقیق درصدد آن است که وضعیت موجود یک طبقه را از طریق جمع‌آوری اطلاعات برای توصیف، مقایسه و شرح رفتارها و بهره‌گیری از خدمات ارائه شده در جامعه تبیین می‌کند، بنابراین در روش شناسی از نوع تحقیقات پیمایشی به شمار می‌رود. ابزار اصلی در گردآوری اطلاعات میدانی، پرسشنامه محقق ساخته است که سؤالات آن با توجه به اهداف بررسی طراحی شد.

گردآوری اطلاعات مورد نیاز با استفاده از فنون مصاحبه رودررو از طریق مراجعه مستقیم به محل زندگی تسهیلگران و جمع‌آوری نظرات همه آنها اجرا شده است. معنی‌دار بودن روابط بین متغیرها با شاخص آماری که میزان رابطه بین متغیرها را نشان می‌دهد (تحقیق همبستگی) مورد بررسی قرار می‌گیرد. روایی ابزار به تأیید صاحب نظران رسیده و پایایی آن با استفاده از آزمون آلفای کرونباخ از طریق برنامه SPSS، ۰/۸۸ محاسبه شده است.

متغیرهای مستقل مورد نظر این مقاله شامل شاخص‌های مربوط به نحوه انتخاب تسهیلمگر، میزان استفاده از وسایل ارتباط جمعی، میزان و موارد ارتباط تسهیلمگران با مروجین دولتی، و میزان و نحوه آشنایی تسهیلمگران با سازمان‌های غیردولتی است که در مقیاس اسمی تا فاصله‌ای مورد بررسی قرار می‌گیرد.

متغیر وابسته، موفقیت تسهیلمگران زن در ایجاد و تداوم فعالیت گروه‌های زنان روستایی است که شاخص‌های مربوط به آن در جدول ۱ درج شده است. به هر یک از وجوه مورد بررسی نمره‌ای بین ۱ تا ۵ داده شده است و نمره تسهیلمگر از مجموعه این شاخص‌ها ملاک موفقیت او در این پژوهش است.

تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از فنون آماری، با توجه به مقیاس سنجش هر متغیر و با استفاده از نرم افزار SPSS در محیط ویندوز صورت پذیرفته است. خلاصه نتایج تجزیه آماری در جدول ۲ قید شده است. مطالعه سهم چند متغیر در پیش‌بینی متغیر وابسته به وسیله تحلیل رگرسیون با استفاده از آزمون معنی‌داری R و آزمون معنی‌داری ضرایب رگرسیون (B) صورت می‌گیرد.

جامعه آماری و حجم نمونه

در این تحقیق، کلیه زنان روستایی که حداقل به مدت یک سال تا تاریخ انجام پژوهش در قالب تسهیلمگر (با توجه به تعریف آن در مفاهیم به کار رفته در پژوهش) در روستاهای واقع در ۶ شهرستان (تبریز، سراب، اسکو، میانه، مرند و جلفا) در آذربایجان شرقی فعالیت داشتند و در این مدت توانسته بودند دست کم یک مورد فعالیت تیمی زنان را سازماندهی کنند به عنوان جامعه آماری انتخاب شدند و مورد بررسی قرار گرفتند.

به دلیل محدودیت جامعه آماری (۳۲ نفر تسهیلمگر واجد شرایط از میان تسهیلمگران منطقه مورد بررسی) کلیه زنان تسهیلمگر دارای شرایط فوق مورد پرسش واقع شدند.

جدول ۱- شاخص‌های مربوط به متغیر وابسته پژوهش

رتبه	متغیر مورد بررسی	وجه مورد بررسی	امتیاز مربوط به گویه
۱	تعداد جلسات برگزار شده برای انجام فعالیت مشارکتی و گروهی با زنان	جلسه ای برگزار نشد	۱
		کمتر از سه جلسه	۲
		۳-۵ جلسه	۳
		۵-۱۰ جلسه	۴
		بیش از ۱۰ جلسه	۵
۲	میزان حضور زنان در جلسات تشکیل شده از سوی تسهیلاتگر	خیلی کم	۱
		کم	۲
		تا حدودی	۳
		زیاد	۴
		خیلی زیاد	۵
۳	شیوه برقراری ارتباط تسهیلاتگر با زنان	آموزش انفرادی	۱
		شیوه سنتی تدریس کلاسی	۲
		جمع‌آوری نظرات پیرامون چند انتخاب و رأی‌گیری	۳
		برگزاری جلسه مشورتی پیرامون موضوع با برخی از زنان	۴
		تحلیل مشارکتی موضوع مورد نظر با سایر زنان	۵
۴	آشنایی با وظایف تسهیلاتگری	فقط انعکاس خواسته‌های زنان به مسئولین	۱
		تلاش برای حل مشکلات زنان در زمینه‌های مختلف	۲
		موارد قبل به علاوه ایجاد انگیزه برای فعالیت اقتصادی زنان	۳
		موارد قبل به علاوه کسب دانش جدید و ارتقا خودیابوری زنان	۴
		موارد قبل به علاوه ایجاد انگیزه فعالیت مشارکتی بر اساس نیاز	۵
۵	برخورداری از حمایت زنان روستایی در انجام و سازماندهی فعالیت مشارکتی و گروهی	خیلی کم	۱
		کم	۲
		تا حدودی	۳
		زیاد	۴
		خیلی زیاد	۵

۱	صرف نظر از مسئله	شیوه برخورد با مشکلات در انجام فعالیت تسهیلگری	۶
۲	موکول کردن به زمان دیگر		
۳	جلب حمایت شورا		
۴	تماس و مشاوره با کارشناسان		
۵	برگزاری جلسات فوق العاده مشورتی با سایر زنان		
۱	یک مورد	تعداد فعالیت های مشارکتی در سال گذشته	۷
۲	۲-۳ مورد		
۳	۴-۵ مورد		
۴	۶-۷ مورد		
۵	۸ مورد و بیشتر		
۱	خیلی کم	میزان آگاهی روستاییان از وظایف تسهیلگر	۸
۲	کم		
۳	تا حدودی		
۴	زیاد		
۵	خیلی زیاد		

یافته های پژوهش

برای جلوگیری از طولانی شدن مطلب، صرفاً تحلیل یافته های پژوهش را مورد بحث و بررسی قرار می دهیم و از ارائه نتایج توصیفی صرف نظر می کنیم.

بررسی روابط بین متغیرهای مستقل و متغیر وابسته

در این بخش رابطه هر یک از متغیرهای مستقل با تنها متغیر وابسته تحقیق یعنی موفقیت تسهیلگران در ایجاد و تداوم فعالیت های گروهی زنان مورد بررسی قرار می گیرد. جدول ۲ نتایج محاسبات آزمون های آماری انجام شده و معنی داری صورت گرفته را در بر دارد. در آزمون های به عمل آمده مفهوم فرضیه صفر (H₀) آن است که بین متغیر مستقل و وابسته رابطه وجود ندارد. در این آزمون ها، میزان خطای نوع اول در کلیه موارد، ۱٪ در نظر گرفته شد. علامت + در جدول نشانه معنی داری آزمون انجام شده و وجود رابطه بین متغیر مستقل و وابسته است.

نتایج تحقیق نشان می‌دهد که از بین عوامل مربوط به نحوه انتخاب تسهیلگر، میزان پذیرش تسهیلگران در بین سایر زنان روستایی با میزان موفقیت آنها رابطه معنی‌داری دارد، و نسبت آشنایی آنها با سایر زنان و همچنین نحوه انتخاب افراد به عنوان تسهیلگر بر موفقیت آنان در ایجاد گروه‌های مستقل زنان و تداوم فعالیت‌های مشارکتی بی‌تأثیر بوده است؛ یعنی تسهیلگر تنها در صورتی در انجام فعالیت‌های خود موفق خواهد بود که در بین سایر زنان مقبولیت یابد و به عنوان تسهیلگر پذیرفته شود.

در سطح خطای نوع اول مورد بررسی بین متغیرهای استفاده از وسایل ارتباط جمعی و متغیر وابسته مورد نظر هیچ ارتباط معنی‌داری مشاهده نشد. در سطح احتمال ۲٪ بین متغیر وابسته و متغیر مربوط به تبادل اطلاعات بین زنان روستایی و تسهیلگر رابطه معنی‌دار وجود دارد. بررسی گروه‌ها در این مورد نشان می‌دهد که در مواردی که همیشه مبادله اطلاعات بین زنان صورت می‌گیرد تسهیلگر موفقیت بیشتری داشته است. براساس یافته‌های تحقیق، مؤثرترین عوامل در ایجاد رابطه بین متغیر ارتباط با کارشناسان ترویج و متغیر وابسته در این خصوص موضوعاتی است که به دلیل آن تسهیلگر با کارشناسان تماس می‌گیرد.

براساس نتایج آزمون تعقیبی، رابطه مذکور تحت تأثیر تفاوت بین گروهی که صرفاً به دلیل برگزاری کلاس‌های آموزشی با کارشناسان مربوطه تماس گرفته‌اند با گروهی است که جهت کسب اطلاعات جدید برای انجام دادن فعالیت‌های سازمان یافته اقدام به برقراری ارتباط با کارشناسان نموده‌اند. به این ترتیب، تلاش تسهیلگر جهت کسب اطلاعات جدید برای فعالیت سازمان یافته در ایجاد و تداوم فعالیت گروه‌های زنان موجب موفقیت او در این زمینه می‌شود.

جدول ۲- خلاصه نتایج محاسبات آماری متغیرهای پژوهش

ملاحظات	عدم تایید فرضیه صفر	نوع آزمون					متغیر مستقل مورد بررسی	ردیف
		آزمون t	تحلیل واریانس					
			سطح معنی داری	سطح احتمال	TYKBY	ANOVA		
	-				۰/۵۴۷	۰/۳۱	نسبت آشنایی با زنان روستایی	۱
	-				۰/۲۸۱	۰/۲۶۸	نحوه انتخاب تسهیلات	۲
	+		۰/۰۰۱	+	۰/۰۰۰	۰/۵۶۹	پذیرش تسهیلات - گر بین سایر زنان	۳
	-				۰/۸۳۷	۰/۹۸۶	میزان و نوع استفاده از برنامه‌های رادیو و تلویزیونی	۴
	-				۰/۰۲۱	۰/۸۷۸	میزان و نوع نشریات مورد مطالعه	۵
	-				۰/۰۱۹	۰/۳۱۵	مبادله تشریفات بین زنان و تسهیلات	۶
در بالاتر از خطای ۲٪ معنی دار است	-				۰/۰۴۶	۰/۳۸۹	مبادله اطلاعات - بین زنان و تسهیلات	۷
در بالاتر از خطای نوع اول ۳٪ رابطه معنادار دارد	-				۰/۰۲۶	۰/۷۶۴	تعداد بازدیدهای کارشناسی از روستا	۸
	-				۰/۰۹۲	۰/۴۰۵	تماس‌های تسهیلات با کارشناس	۹
	+		۰/۰۰۰	+	۰/۰۰۰	۰/۱۰۳	زمینه‌های تماس با کارشناس	۱۰

۱۱	حضور در کلاس‌های آموزشی ترویج تأثیر ارتباط با کارشناسان در پاسخ به سایر زنان روستایی	۰/۳۱۴	۰/۰۲۷	-	در بالاتر از خطای نوع اول ۳٪ رابطه معنادار.
۱۲	آشنایی تسهیلگر با مفهوم NGO	۰/۸۴۵	۰/۱۷۷	-	
۱۳	تعریف صحیح تسهیلگر از NGO	۰/۵۶۷	۰/۰۰۱	+	
۱۴	میزان نیاز به NGO برای زنان روستایی	۰/۷۶۶	۰/۰۰۶	+	
۱۵	دلایل نیاز به NGO برای زنان از نظر تسهیلگر	۰/۳۴۲	۰/۰۰۸	+	

دو عامل دیگر، یعنی میزان حضور تسهیلگر در برنامه‌های آموزشی و تعداد بازدیدهای کارشناسی از روستا، در سطح احتمال ۳٪ رابطه معنی‌داری با متغیر وابسته تحقیق نشان می‌دهند. با در نظر گرفتن میزان خطای نوع اول ۳٪ می‌توان سه عامل را از بین متغیرهای مورد بررسی به عنوان عوامل تأثیرگذار بر موفقیت تسهیلگران ذکر کرد. نتایج پژوهش همچنین نشان می‌دهد که بین کلیه متغیرهای مربوط به آشنایی تسهیلگران با سازمان‌های غیردولتی و متغیر وابسته پژوهش ارتباط معنی‌داری وجود دارد. تعریف صحیح از سازمان غیر دولتی و فعالیت‌های آن نشان می‌دهد که افراد با این واژه و مفهوم آشنایی کافی دارند. در پاسخ به میزان نیاز به چنین گروه‌هایی، تفاوت معنی‌داری بین دو گروه که این ضرورت را کم و خیلی زیاد می‌دانند مشاهده شد. بررسی گروه‌های مؤثر در خصوص دلایل نیاز به گروه‌های مستقل زنان روستایی نشان

می‌دهد که گروه تسهیلگرانی که هدف آنها ایجاد استقلال اقتصادی برای زنان است با آن دسته از تسهیلگرانی که افزایش اعتماد به نفس و خود باوری در زنان را دلیل وهدف فعالیت خود قرار داده‌اند تفاوت معنی‌داری دارند و دسته دوم در امر تسهیلگری موفق‌ترند. همچنین یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که از بین شیوه‌های مختلف آشنایی تسهیلگر با این واژه مؤثرترین شیوه آموزش‌های ترویجی است.

بررسی فرضیه‌های پژوهش با استفاده از رگرسیون چندگانه

جهت بررسی تأثیرات متغیرهای مستقل بر روی متغیر وابسته تحقیق و تعیین سهم هریک از آنها در تأثیر نهایی بر متغیر وابسته از رگرسیون چندگانه استفاده شد. خلاصه نتایج به دست آمده در جدول ۳ ثبت شده است.

نتایج تحلیل رگرسیونی فرضیه‌های پژوهش حاکی از آن است که پذیرش تسهیلگر بین زنان روستایی ۷۳٪ تغییرات متغیر وابسته را از میان شاخص‌های مربوط به انتخاب تسهیلگر تبیین می‌کند. در مورد استفاده از وسایل ارتباط جمعی، مبادله اطلاعات ۵۴٪ از تغییرات را تبیین می‌کند. در مورد ارتباط با کارشناسان ترویجی ۶۲٪ از تغییرات متغیر وابسته به وسیله موضوعات تماس و ۳۴٪ آن براساس میزان حضور در کلاس‌های آموزشی تبیین می‌شود. آشنایی تسهیلگر با سازمان‌های غیردولتی نیز ۵۳٪ از تغییرات متغیر وابسته را در این زمینه تبیین می‌کند.

جدول ۳- نتایج نهایی رگرسیون برای تعیین میزان ارتباط بین متغیر وابسته و متغیرهای مستقل

متغیر مستقل	مدل	R	R ²	df	F	B (استاندارد نشده)	β (استاندارد شده)	t	سطح معنی داری
نحوه انتخاب تسهیلاتگر	- عرض از مبدأ - متغیر مستقل (پذیرش تسهیلاتگر بین زنان روستایی)	۰/۷۲۸	۰/۵۳۰	۱	۲۵/۹۷۷	۱۰/۵۱۴	۰/۷۲۸	۲/۹۱۰	۰/۰۰۸
						۴/۴۶۲			۰/۰۰۱
استفاده از وسایل ارتباط جمعی	- عرض از مبدأ - متغیر مستقل (مبادله اطلاعات)	۰/۲۹۷		۱	۷/۱۸۲	۲۱/۱۷۴		۵/۹۱۴	۰/۰۰۰
		۰/۵۴۵				۲/۶۷۲	۰/۵۴۵	۲/۶۸۰	۰/۰۱۶
تماس با کارشناسان	- عرض از مبدأ - متغیر مستقل - زمینه‌های تماس تسهیلاتگر با کارشناسان - میزان حضور تسهیلاتگر در کلاس‌های آموزشی	۰/۷۹۱	۰/۶۶۶	۲	۱۷/۵۱۱	۸/۸۸۱	۰/۶۲۷	۱/۷۶۱	۰/۰۹۳
						۲/۶۱۳	۰/۳۴۹	۴/۵۳۹	۰/۰۰۰
						۳/۰۲۶		۲/۵۲۹	۰/۰۲۰
آشنایی با سازمان‌های پژوهشی	- عرض از مبدأ - متغیر مستقل (شناخت سازمان غیردولتی)	۰/۵۳۲	۰/۲۸۳	۱	۶۳۱۵	۲۶/۲۶۸	۰/۵۳۲	۱۲/۵۴۴	۰/۰۰۰
						۲/۲۹۱		۲/۵۱۳	۰/۰۲۳

بحث و نتیجه‌گیری

در رویکردهای نوین ترویج برای توسعه روستایی، ایجاد تشکلهای و گروه‌های مستقل زنان بر مبنای فعالیت تسهیلاتگران زن به عنوان یکی از راه‌های بهره‌مندی زنان روستایی از شاخص‌های توسعه انسانی مورد توجه قرار گرفته است. بر همین اساس، پژوهش حاضر عوامل موثر بر افزایش یا کاهش موفقیت تسهیلاتگران زن در آذربایجان شرقی را مورد مطالعه قرار می‌دهد.

نتایج بررسی متغیرهای پژوهش نشان می‌دهد که علی‌رغم اینکه انتخاب تسهیلگر به شیوه‌های مختلفی در مناطق مختلف صورت می‌پذیرد، چنانچه فرد منتخب مورد پذیرش اکثریت زنان باشد، از حمایت آنان برخوردار می‌شود، و در برقراری ارتباط با سایر زنان و انجام فعالیت‌های خود به موفقیت دست می‌یابد، و نسبت آشنایی او با سایر زنان روستایی در این زمینه تأثیری ندارد.

تحقیقات بنکدار در آذربایجان غربی نشان می‌دهد که تسهیلگران دارای نسبت نزدیک‌تر با زنان روستایی عملکرد اثر بخش‌تری داشته‌اند و بیشترین میزان اثربخشی مروجان به ترتیب شامل دوست، خویشاوند، همسایه و غریبه است. پژوهش کمالی (۱۳۸۲) در چهارمحال و بختیاری نشان می‌دهد که موفقیت مروجان منوط به انتخاب آنها توسط مردم است. حیاتی و کرمی (۱۳۷۵) نیز در تحقیق خود به رابطه متقابل مقبولیت و فعالیت اشاره کرده‌اند؛ به عبارت دیگر، پذیرش تسهیلگر از سوی مخاطبان بر میزان موفقیت او تأثیر می‌گذارد.

نتایج همچنین حاکی از آن است که مبادله اطلاعات در رشد آگاهی‌های زنان تأثیرگذار است. هرچه امکان مبادله اطلاعات بین زنان در محیط روستا بیشتر باشد به همان نسبت آگاهی‌های آنان توسعه یافته‌تر و امکان برنامه‌ریزی برای انتقال دانش و تجارب مربوط به انجام فعالیت‌های گروهی و سازمان‌دهی گروه‌های مستقل زنان بیشتر می‌شود.

بنکدار (۱۳۸۲) در پژوهش خود به این نکته اشاره کرده است که بین استفاده از نشریات و اثربخشی عملکرد مروجان رابطه‌ای مشاهده نشده است. جیدری (۱۳۷۲) نشان داده است که بین میزان استفاده از وسایل ارتباطی خصوصاً رادیو و اثربخشی عملکرد مروجین رابطه معنی‌داری وجود دارد.

ارتباط مداوم با کارشناسان ترویج و حضور فعال در دوره‌های آموزشی و ترویجی، تسهیلگران را با موضوعات و راه‌حل‌های جدید حل مشکلات در روستا آشنا می‌سازد و این امر آنان را در ایفای موفق نقش تسهیلگری و ایجاد گروه‌های مستقل زنان یاری می‌کند. تسهیلگرانی که در ارتباط خود با کارشناسان ترویج، اطلاعات جدیدی درباره

راهکارهای انجام فعالیت سازمان یافته کسب می‌کنند با آموختن موضوعات جدید و جالب توجه برای مشارکت و آشنایی با روش‌ها و ترفندهای ایجاد حس مشارکت قوی در روستاییان، ظرفیت‌سازی و ایجاد تحرک در روستا برای انجام فعالیت‌های مشارکتی، عملکرد موفق‌تری دارند.

تحقیقات نخودچی و نیکجو (۱۳۷۵) در آذربایجان شرقی نشان می‌دهد که بین تعداد دوره‌های آموزشی مروجین و کارایی آنها رابطه معنی‌دار و مثبتی وجود دارد. همچنین موسوی و اسدی (۱۳۷۸) و روشنایی (۱۳۷۴) بین اثربخشی فعالیت مروجین و هم‌سویی مطالب و محتوای آموزشی رابطه معنی‌داری را گزارش کرده‌اند. خداوردیان (۱۳۷۸) بین سودمندی دوره‌های آموزشی و جدید بودن محتوای آموزش، رابطه مثبت و معنی‌داری گزارش کرده است. حیاتی و کرمی (۱۳۷۵) جوادیان (۱۳۷۷) بیات ترک (۱۳۸۰) فمی (۱۳۸۲) کمالی (۱۳۸۲) و بنکدار (۱۳۸۲) در پژوهش‌های خود بر وجود رابطه بین آموزش و مقبولیت با موفقیت و اثربخشی فعالیت‌های مروجین تأکید نموده‌اند.

آشنایی با موضوع، اصول و عملکرد سازمان‌های غیردولتی در ایجاد انگیزه و الگودهی به تسهیلگران جهت ایجاد و تداوم فعالیت گروهی زنان روستایی تأثیرگذار است. آشنایی از طریق آموزش‌های ترویجی علاوه بر این که موجب شناخت صحیح سازمان‌ها می‌شود این امکان را فراهم می‌کند که براساس اصول آموخته شده در دوره‌های ترویجی برای تشخیص نیازهای واقعی در روستا و برنامه‌ریزی برای رفع آن با توجه به امکانات و شرایط جامعه روستایی اقداماتی صورت پذیرد و گروه‌های مستقل زنان نیز در این راستا سازمان‌دهی شوند و فعالیت نمایند.

نخودچی و نیکجو (۱۳۷۵) در تحقیقات خود به این نکته اشاره کرده‌اند که هر چه بر آموزش‌های فنی و علمی مروجین افزوده شود به همان نسبت احتمال کاربرد یافته‌ها توسط آنها بیشتر می‌شود. قشقایی (۱۳۸۰) در یافته‌های خود تأکید کرده است که سازمان‌های غیردولتی در هنجارسازی مشارکت، توانمندسازی زنان و تقویت خود باوری آنان نقش مهمی ایفا می‌کنند. تسهیلگران پس از آشنا شدن با مفهوم، اهداف و

نحوه فعالیت این سازمان‌ها به انجام فعالیت‌های مشابه تمایل می‌یابند و این مسئله بر میزان توفیق آنها در ایجاد گروه‌های مستقل زنان و اتخاذ سیاست‌هایی برای تداوم فعالیت گروهی زنان در روستا تأثیر می‌گذارد.

این نکته نیز مهم است که داوطلبانه بودن این نوع فعالیت گروهی، کاربرد فناوری‌های ارزان قیمت، ارائه خدمات ساده و بی‌پیرایه، و استفاده از کارکنان کم هزینه از جمله ویژگی‌هایی است که تشکیل این گروه‌ها را برای فعالیت زنان روستایی موجه می‌سازد. فعالیت در گروه‌های کوچک غیر رسمی تجربه مناسبی است تا آنان برنامه‌های جمعی و مهارت‌های مشارکتی خود را توسعه دهند.

گرچه براساس نظریه فیلد، عوامل مذکور تابع شرایط هستند و با تغییر شرایط ممکن است بعضی عوامل اهمیت خود را از دست بدهند و عوامل دیگری جایگزین آنها شوند و یا تأثیر متقابل و میزان ارتباط آنها با هم تغییر کند، اما آنها راهنمایی برای تبیین عوامل اثرگذار در شرایط زمانی و مکانی دیگر به شمار می‌روند و نشان می‌دهند که حرکت موفق در جهت ایجاد گروه‌های مستقل زنان روستایی باید از چه جهاتی مورد توجه قرار گیرد. البته عوامل متعدد دیگری نیز در این زمینه وجود دارند و بررسی شده‌اند که به دلیل محدودیت این مقاله، طرح آنها به فرصت دیگری موکول می‌شود. برخی از عوامل نیز وجود دارند که در این پژوهش به عنوان عامل مؤثر مورد بررسی قرار نگرفته‌اند اما چه بسا در طرح دیگری به عنوان عوامل تأثیرگذار در موضوع پژوهش محسوب شوند و مورد توجه واقع گردند.

پیشنهادها

- ۱- تسهیلگران به هر شکلی که انتخاب می‌شوند باید همواره مورد پذیرش سایر زنان روستایی قرار گیرند.
- ۲- افزایش کیفیت ارتباط تسهیلگران با متخصصان و محتوای دوره‌های آموزشی آنان باید بیش از پیش مورد توجه قرار گیرد، و تدابیری اتخاذ شود که مطالب با روش‌های

جدید ترویجی به تسهیگران و زنان روستایی عرضه گردد. همچنین امکان استفاده از دانش بومی از طریق تسهیگران در برنامه‌های توسعه محلی باید بررسی شود.

۳- برای ایجاد فرصت‌های برقراری ارتباط و تبادل اطلاعات بین زنان روستایی باید برنامه‌ریزی مناسب صورت پذیرد. در این صورت، امکان استفاده از این کانال‌های ارتباطی برای توسعه آموزش‌های ترویجی نیز امکان‌پذیر خواهد بود.

۴- با توجه به تأثیر آموزش‌های ترویجی در زمینه آشنا ساختن زنان روستایی با سازمان‌های غیردولتی بر میزان موفقیت آنها، باید به این گونه آموزش‌ها بیشتر توجه شود.

منابع

- آدامز، ام. ای. (۱۳۷۸)، *ترویج کشاورزی در کشورهای در حال توسعه*. ترجمه ایرج ملک‌محمدی. کرج: نشر آموزش کشاورزی.
- ایروانی، هوشنگ (۱۳۷۲)، *توانایی زنان روستایی برای به‌کارگیری منابع توسعه بر اساس معیارهای یونیسف در توان‌سنجی زنان در سال ۱۳۷۲*. تهران: بینا.
- بنکدار، طاهره (۱۳۸۲)، *بررسی اثر بخشی فعالیت‌های مروجین دوسویه زن از دید بهره‌برداران در آذربایجان غربی*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته ترویج و آموزش کشاورزی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم تحقیقات.
- بیات ترک، عباس (۱۳۸۰)، «بررسی نقش مروجان در طرح خوراندن داروهای ضدانگلی به دام از دیدگاه مسئولان و کارشناسان اجرایی طرح». *ماهنامه علمی جهاد*. سال بیستم، شماره ۲۴۰ و ۲۴۱.
- پاپلی یزدی، محمد حسین (۱۳۸۵)، *نظریه‌های توسعه روستایی*. تهران: سمت.
- جوادیان، ابوالفضل (۱۳۷۷)، *بررسی نقش رهبران محلی در پیشبرد برنامه‌های ترویجی و توسعه روستایی*. تهران: معاونت ترویج وزارت جهادسازندگی.
- حاجیلو، فتانه (۱۳۸۴)، *بررسی عوامل موثر بر موفقیت تسهیگران زن در ایجاد و تداوم فعالیت گروه‌های مستقل زنان روستایی در آذربایجان شرقی*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته مطالعات زنان. دانشگاه الزهرا.
- حجازی، یوسف (۱۳۶۶)، *بررسی جاذبه‌های اصلی شغل مروجین از دیدگاه مروجین و کارشناسان ترویج کشت‌ورزی نمونه ایران*. تهران: سازمان ترویج کشاورزی.

حیاتی، داریوش و کرمی، عزت‌اله (۱۳۷۵)، «سازه‌های مؤثر بر فعالیت و مطلوبیت کار مروجین در استان فارس». **خلاصه مقالات اولین سمینار علمی ترویج و منابع طبیعی، امور دام و آبزیان**. تهران: معاونت ترویج وزارت جهادسازندگی.

حیدری، علیقلی (۱۳۷۲)، «تعیین نیازهای آموزشی مروجین امور دام استان مازندران در سال ۱۳۷۲». **خلاصه مقالات اولین سمینار علمی ترویج و منابع طبیعی، امور دام و آبزیان**. تهران: معاونت ترویج وزارت جهادسازندگی.

خداوردیان، مجیدرضا (۱۳۷۸)، **بررسی عوامل مؤثر بر سودمندی دوره‌های آموزش فنی حرفه-ای غیررسمی وزارت جهاد کشاورزی برای شاغلین روستایی استان تهران**. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته ترویج و آموزش کشاورزی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات.

رفیع‌پور، فرامرز (۱۳۷۲)، **سنجش گرایش روستاییان نسبت به جهادسازندگی**. تهران: وزارت جهاد سازندگی، مرکز تحقیقات و بررسی مسائل روستایی.

روشنایی، علی (۱۳۷۴)، **ارزشیابی مروجین روستایی**. تهران: دفتر مطالعات و برنامه‌ریزی معاونت ترویج وزارت جهاد سازندگی.

سوانسون، برتون ئی. و همکاران (۱۳۸۱)، **بهبود ترویج کشاورزی**. مترجمین: غلامحسین صالح نسب، رضا موحدی و اسماعیل دهکردی. تهران: وزارت جهاد کشاورزی، دفتر مطالعات و تلفیق برنامه معاونت ترویج.

شعبانعلی فمی، حسین (۱۳۸۲)، **تعیین نیازهای آموزشی - ترویجی زنان روستایی ایران**. تهران: دفتر مطالعات و تلفیق برنامه‌های معاونت ترویج وزارت جهاد کشاورزی.

عریبون، ابوالقاسم (۱۳۸۵)، «دانش بومی: ضرورتی در فرآیند توسعه». **فصلنامه روستا و توسعه**. سال ۹، شماره ۱.

فائو (۱۳۷۷)، **مشارکت مردمی در توسعه روستایی**. مترجم جواد محمدقلی‌نیا و سعید غلامرضایی. تهران: معاونت ترویج و مشارکت مردمی وزارت جهاد سازندگی.

قشقایی، فرشته (۱۳۸۰)، «نقش سازمان‌های غیردولتی زنان در اداره عمومی کشور». **مجموعه مقالات نقش سازمان‌های غیردولتی در اداره کشور**. تهران: وزارت کشور.

قلی‌نیا، محمدجواد (۱۳۸۱)، **زمینه‌یابی سازمان‌های غیردولتی محلی توسط زنان روستایی در استان‌های مرکزی و مازندران**. تهران: دفتر امور زنان وزارت جهاد کشاورزی.

کرمی، عزت‌اله، و کلانتری، پرویز (۱۳۷۶)، «اهداف ترویج، واکاوی دیدگاهها». **فصلنامه روستا و توسعه**. سال اول، شماره ۱.

کمالی، محمدباقر (۱۳۸۰)، *طرح مطالعاتی روند تسهیل سازی الگوی آزمایشی مروجین دوسویه روستایی فریدن اصفهان*. تهران: وزارت جهاد کشاورزی، مرکز تحقیقات و بررسی مسائل روستایی، معاونت ترویج و مشارکت مردمی.

کمالی، محمدباقر (۱۳۸۲)، *الگوسازی تسهیل ارتباط دوسویه مروجین زن در دهستان میانکوه اردل*. تهران: وزارت جهاد کشاورزی، مرکز تحقیقات و بررسی مسائل روستایی.

موسوی، سعادت و اسدی، علی (۱۳۷۸)، «نگاهی اجمالی به مبانی نظری مروجان». *ماهنامه علمی جهاد*. سال هیجدهم، شماره ۲۱۸ و ۲۱۹.

نخودچی، جواد، و نیکجو، غلامرضا (۱۳۷۵)، *بررسی عوامل مؤثر بر میزان موفقیت و کارایی مروجین دام روستایی استان آذربایجان شرقی*. سازمان جهادسازندگی آذربایجان شرقی.

Botchway, K. (۲۰۰۱), "Paradox of empowerment". *World Development*. Vol. ۲۹, No. ۱, pp. ۱۳۵-۱۵۳.

Gobayan, I. and Hakobian L. (۱۹۹۸), "Rural women's participation in decision-making in Armenia". (on line).

Lahai, B.; Goldey, P.; and Jones, G. E. (۱۹۹۹), "The gender of extension agent and farmer's access to participation in agricultural extension in Nigeria". (on line).

Maloff, B. (۲۰۰۰), "Enhancing public input into decision-making". Available on: www.findarticles.com.

Wernner, N. (۲۰۰۰), "Public participation in forestry". Available on: www.unece.org.